

Арна Каран
ИЗ ПАКЛА У РАЈ

Београд, 2023.

Свима који верују у снагу љубави
и
свима који треба да науче да је нацизам погубан за чове-
чанство.
Својим родитељима који ми се указују кад-год погледам у
небо.
Својој ћерки која ми је дала подстицај да напишем овај
роман.

Прво поглавље СУСПЕТ

Леп, сунчани дан. Оронули старац усамљено седи на пашњаку, у забитом крају на обронцима неке планине. Нити зна који је то брдовити крај, нити зна како да настави пут који је започео. Зна само да иде према западу, и да је овај део свог пута започео у граду Кијеву, бежећи од фашиста који су се ту прикрили или били намерно остављени давне године после завршетка Другог светског рата. Зна да је Јеврејин, те да је био приморан да испред мађарских и немачких фашиста иде преко минских поља према Совјетском Савезу, када је имао свега 32 године... Превише је уморан и не може да се сети свега што је преживео до сада. Зато само зури у даљину.

Одједном угледа једног дечачића како му долази са десне стране, у руци држећи неки чудан мали нотес, по којем куцка. Када се приближио, старац запита:

– Сынок, я смотрю, как ты карабкаешься по траве со странным блокнотом...?

Дечак, изненађен што у овом забитом делу планине по којем воли да лута током летњег распуста види људско биће, несигурним гласом покушава да одговори:

– Дедушка! Я изучаю русский язык в школе, но не все понимаю. Ты знаешь румынский или сербский?

На последњу дечакову реч старац усхићено одговори:

– Драги синко, тебе је мени сам Бог послао! А то значи да имаш добро срце, па ћеш се сажалити на ово старо створење поред себе...

Осетићеш да су ми потребни друштво и разговор... Нисам узалуд годинама молио Бога речима из *Библије*, које сам запамтио још као дете одлазећи повремено на молитве са својима у Синагогу у Суботици...

– А шта каже та молитва, деко? – упита дечак.

– Она каже дословце ово: „Нека те Господ благослови и чува! Нека те Господ обасја лицем својим и нека ти буде милостив!” И ево, данас ми се посрећило синко, што је ка мени наишло љупко створење, које зна један од три језика које ја говорим – српски! Па да поновим шта сам ти рекао на руском. Рекао сам: „Гледам те, синко, како се пењеш кроз траву држећи чудан нотес, малу свеску у коју стално зуриш. А не гледаш ни лево ни десно, само у њега...”

– Е деко, одлично је што ти говориш српски! А и мени се посрећило што сам те срео, јер иначе имам прилике да говорим српски углавном само са својим дедом и мајком, мада увек умешамо и коју румунску реч... А да одговорим на твоје питање – овај „чудан нотес” је справа којом гледам шта се све дешава у свету... А ко си ти, и одакле си дошао?

На то дечак седе поред оронулог старца.

– Деко, слободно ме питај било шта што те занима, па да нађем неки одговор у овом „нотесу” и покажем шта све уме, али знај да се зове „мобилни телефон” – рече дечак.

– Аха, мада морам признати да ништа не схватам, али, ево кад си тако добре душе, остани мало са мном да поразговарамо, јер ја већ ни не знам колико дуго нисам имао прилике да разговарам са људским бићем. Причам са птицама, са биљкама и са самим собом.

– И мени је, деко, леп доживљај да причам са тобом. Сада је у мојој школи распуст, не виђам се ни са друговима,

јер из мог села ја сам једини ђак, остали ђаци су сада далеко од мене. А управо ми је овај „нотес“ (дечак са осмехом нагласи ту реч) до сада био једино друштво.

Старац захвално погледа у небо, у себи се захвали Богу, а затим погледа у дечака.

– Е па, дај онда да проверимо шта све уме тај твој чудотворни нотес. Може ли да нађе одговоре на нека моја питања, која ме муче одавно, па их ваљда зато нисам још заборавио. Знам и како се зovem. Да, Едо Арнштајн, и сећам се да сам у младости живео у престоници једне земље, одавде према западу. Студирао сам грађевинарство, а за своје трошкове извор зараде прво сам нашао у продаји тканина произведених у ткачници мог таста и породице мог старијег брата. Штедео сам и штедњу уложио да се удружим са једним умешним човеком, који је у пракси стекао грађевинско знање. Са њим сам започео градњу кућа на спрат. Ох да, сада сам се сетио, то је било у граду званом Београд... Драги дечаче... па хајде, убеди ме да твој нотес, како год да се зове, може да нађе одговоре на многа питања.

Дечак климну главом, стави руку на старчево раме.

– Ево да ти докажем. Кажу ми шта би тебе интересовало? – рече.

– Па ево, као што рекох, сетио сам се како сам се звао када сам био млад. Звао сам се Едо. Да, да, Едо Арнштајн... Пронађи нешто у тој кутијици – нотесу, ако има нешто о мени.

Старац се насмеши осмехом који је међу дубоким борама изражавао истовремено и неверицу и знатижељу.

– Хм. Да видим прво за то име... – промрља дечак.

Док дечак типка ли типка, осмех на лицу старца нестаде, јер осећа да би му било жао да дечак не успе. И то не због себе, него да не изгуби почетно поуздање у сопствену вештину. Јер њему је већ заиста све свеједно, толико је лепих, а богома и стравичних доживљаја имао у свом, можда и пре-дугом животу, да може мирно, макар и са неоствареним сновима, оде са овог света.

„Али, који су то, у ствари, моји неостварени снови?“
– запита се он.

„Е, не могу свих да се сетим, само знам да сам хтео да се вратим... али зашто?“

Његове мисли прекиде дечаков победоносни узвик:

– Ево, драги деда Едо, пронашао сам те! И то си недавно поменут у једној белешци на фејсбуку! Ту има и твоја слика, али пише, да си изгубио живот са 32 године, 1942. А пошто је ово написано ове године, а сада је 2022, то значи да... бо-гами, ти сада имаш више од 110, у ствари, имаш 112 годи-на?!

– А шта пише тај „ф-ф-бука“ о мени? – запрепашћено промуца старац.

– Па не само да пише, него има и твоја слика из младих дана, и баш си био леп млад човек, дека Едо – рече дечак и окрену према старцу свој апарат на чијем се екрану види слика, коју је и увећао...

Дечак знатижељно посматра старчево лице, обрадовавши се његовом усхићеном узвику.

– Јој! – одушевљено узвикну старац са осмехом. – Да, да, то сам ја био некад! А како и кажеш, баш сам био згодан – настави покушавајући да прочита шта пише на фотографији и у тексту поред ње. Али увиђа да је то ван његове моћи.

– Прочитај ми, молим те, шта пише, јер не видим толико да бих могао да прочитам. Што је нешто ближе слабије видим, слика је лепа, али слова не могу да прочитам – замоли дечака.

– Па сада, дека Едо, на самој слици, како бих могао да прочитам, и за себе сам морао да повећам слику, и доста је тешко за читање јер су то утиснута слова... А осим тога, ја говорим српски, али не познајем ћирилично писмо, а чини ми се да су ова слова ћирилица. Ево сада ћу ти показати на одвојеном екрану свог нотеса, и то увећано. Ево, на слици,

односно на печату, укруг пише: ДИРЕКЦИЈА ДРЖАВНИХ ЖЕЛЕЗНИЦА, а у средини стоји: БЕОГРАД.

Старац пажљиво погледа увећана слова и климајући главом сети се.

– Да, да, ова слика је била на мојој путној исправи...

– Е па добро, дека Едо, сада кад смо све то утврдили, као и то да си заиста био леп млад мушкарац – са осмехом рече дечак – да видимо шта пише испод слике...

– Ево испод слике пише: „Мој отац, Едо Арнштајн, рођен је 8. фебруара 1910. године. Био је успешан студент грађевинарства и као млад предузетник 1939. године је започео, а 1941. завршио своју последњу изградњу зграде у Београду.”

– И шта још? – нестрпљиво пита старац.

– Ево читам ти даље: „Само зато што је био Јеврејин страдао је у току 1942. Имао је 32 године.”

– Али то је све – дечак, разрогачених очију и са неверицом, закључи. Сада дечак постаје нестрпљив да сазна о резултату овог свог истраживања, о свом новом пријатељу.

– Да ли су те ове речи подсетиле на твоју судбину у млађим данима? Мада ниси баш био толико млад, ево мој отац има 30 година и већ има породицу, а ја сам му син првенац, а имам и две мале сестрице, мада су много размажене и зато се ја највише дружим са овим, што ти зовеш нотесом... – упита дечак замишљено пошто је старац остао без речи.

– Па да, у вези са мојим нотесом, биће ти сигурно чудно ако ти кажем да је то телефон – мобилни телефон који се стално носи са собом где год се човек креће. Знаш, у твојој младости телефони су били велики и служили су само раз-

говору са неким кога позовеш или ко тебе позове преко тог гломазног апарата. То сам видео у старим филмовима, које волим да гледам...

Старац се трже, осећајући да мора да настави овај драгоцен разговор.

– Па јесте, у праву си, али ми смо у то време једни другима писали писма. Види, сада сам се сетио, како сам се дописивао са женом коју сам волео. Звала се Ержебет Кабаи. То је било у Суботици. Са њом сам доживео велику љубав, и морам с тугом рећи: забрањену љубав. Јер се њена мајка противила љубави пре брака, не дај боже још и брака са Јеврејиницом... А моја мајка, знајући да сам заводник, није могла ништа да каже против љубавног односа са било којом женом, али се браку са женом која није Јеврејка жестоко противила. Говорила је: „Увек сам желела да моја снаха уме да спрема кошер храну. Па се онда твој старији брат оженио католикињом, али је барем породица у коју је ушао богата. А Ержебетина је пука сиротиња.”

Дечак је отворених уста слушао.

– Дека Едо, а какво је то име Ержебет? Мени је непознато. А друго, каква је то „кошер” исхрана? – упита дечак.

Старац се насмехи.

– Ержебет је на мађарском језику Јелисавета, а она је била Мађарица, рођена у Суботици, граду у којем сам и ја рођен 1910. године. А „кошер” храна? Е, ни ја то не знам поуздано. Нека врста исхране у којој се нешто не сме јести, знам за свињско месо, то је избегавала и моја мајка. Али мене то никад није интересовало... Само ме је занимала архитектура, и да градим у Београду зграде за продају и тако зарадим новац... Размишљао сам и о томе како бих, да

имам доста новца, и Јелисавету повео у неку далеку државу у којој бисмо могли да се венчамо независно од мешања родитеља и да лепо заједно живимо...

– Дека Едо, све сам те слушао и чуо, али ево, сетио сам се, док сам тражио твоје име на интернету, и показивао ти оно што сам тада пронашао баш о теби, моји прсти срођени са мојим телефоном одмах су за исто презиме нашли и нешто што сада потврђује твоје гледиште. Ево, на једном универзитету за архитектуру и урбанизам, у документарном истраживању појавила се анализа пројекта за Casa Arnstein, Вилу Арнштајн, кућу са терасом, коју је дизајнирао емигрантски архитекта Бернард Рудофски у Сао Паулу између 1938. и 1941. године. Тај човек је побегао из Европе чим је сазнао да се спрема прогон Јевреја. И настанио се у Бразилу... Тако да си, дека Едо, потпуно у праву што си желео да себи од свог рада сакупиш довољно да са Јелисаветом побегнеш некуда далеко, не знајући тада још ни то да би ти исељење, на пример, у Бразил, као што је овај човек урадио, уз Јелисавету обезбедило и да сачуваш живот...

– Да, да, драги дечаче, све си у праву. И не само да бих сачувао живот, јер видиш да сам и овако дуго, и предуго живео, него би то био леп и срећан живот, а не као овај пун патњи... Али хајде да наставимо тамо где смо стали... Аха, хтедох ти рећи да би ти и ја требало да почнемо да подучавамо једно друго географији. Ја ћу теби да опишем пределе у којима сам живео као млад, а ти ћеш мени да откријеш у којем се делу земаљске кугле ти и ја сада дружимо. Јер ја сам ходао и ходао и не знам докле сам стигао. А успут сам се доста задржавао и чак покушао да отпочнем нови живот... Хоћеш?

– Па наравно, драги мој нови, стари пријатељу. Изгледа ми да ће ово испасти занимљивије дружење него са мојим фејсбук пријатељима. Сада када је у школи распуст, школски другови су ми далеко у граду, а моја породица живи овде где може да узгаја овце и козе и обрађује њиву и повртњак. Од тога имамо не само храну за целу породицу, већ и зараду од које се за мене купују и школске књиге. А сада још од тебе да добијем знање из географије, па и историје, има да будем најбољи ђак у школи! – са искреним усхићењем узвикну дечак.

Старац је пресрећан због ових речи свог новог, младог пријатеља.

– Данас ми се срећа осмехнула што сам те срео и упознао. Али сада сам се доста уморио, отишао бих у своју колибу да прилегнем и да даље размишљам о свему што сам сазнао од тебе. Али ево, само још да ти одговорим на твоје питање о имену Ержебет. То је мађарска варијанта имена Јелисавета, Елизабета... И замисли, порекло имена је хебрејско. То сам сазнао када сам неким ситним послом отишао у једну јеврејску породицу, код које је у адвокатској канцеларији у Суботици Ержебет била запослена као стенодактилограф. Да ли је то, или њена изванредна лепота узроковала, да сам се на први поглед заљубио у њу. Али сада хајде, да са овом лепом успоменом одем у своју колибу да одспавам, и да се сутра опет видимо на овом истом месту. Хоћеш?

– Наравно да хоћу – рече дечак и поможе старцу да устане и да се ослони на свој штап – а ти ме још ухвати испод мишке – па ћу те допратити до твоје колибе.

Тако полако стигоше до колибе коју је старац сам направио пре много година, али сада више није могао да се сети тачно пре колико. Захвалио је дечаку што га је допратио и поново замолио да се наредни дан опет сретну на истом месту, јер, како је образложио – оданде пуца поглед на долину, тако да је веома пријатно седети тамо и пратити промене у природи, а сада сам и усхићен што тамо могу да сачекам тебе, свог дивног младог пријатеља.

Дечак је климао главом покушавајући да сакрије сажалење када је видео колибу делом смештену у рупи у земљи, а делом покривену повезаним огуљеним гранама сакупљеним са околних дрвећа, које је природа издашно надокнадила новим грањем.

– Наравно, дека Едо, сутра настављамо разговор, али бих волео да ти донесем нешто што би ти радо примио као мој поклон.

– Не, не, драги мој дечаче, мени већи поклон од дружења са тобом не треба. Научио сам у току година да се снађем за све што ми је потребно за одржање живота, заиста ми је сâмо дружење са тобом највећи дар од судбине, од Бога.

Загрлили су се, а затим се обојица са сузама у очима брзо окренуше један од другог. Старац није хтео да дечак види његове сузе радоснице, да их не би протумачио слабошћу услед старења, а дечак је избегавао да старац види његове сузе сажалења.

Ушавши у колибу старац се испружи на свом лежају, мислећи да ће од умора одмах заспати. Међутим, још је дуго са осмехом на лицу и затворених очију уживао у данашњем срећном тренутку. Јер цео данашњи дан је тренутак

у односу на дуг период патњи и неизвесности у његовом животу...

Десето поглавље ЕСЕСОВЦИ ПОНОВО

Сутрадан ујутру обојица, и старац и дечак, ужурбано су се спремала за ново дружење. Старац је једва чекао да настави причу, а дечак је брижно, уз помоћ својих укућана, припремио данашњи оброк за њих двојицу...

Са мање обавеза, али уз већу старачку спорост, старац је стигао који минут пре дечака, сачекавши га стојећи. Раширио је руке за загрљај, и они су се са међусобном захвалношћу загрлили.

– Драги мој дивни млади пријатељу, безгранично сам ти захвалан за ова свакодневна дружења. Можда сам ти то и раније рекао, али имам потребу да поновим сваког пута када се сретнемо – рече старац.

– Хвала ти, дека Едо, али ја сам теби исто тако много захвалан, толико сам много тога од тебе научио и надам се да ћемо се још дуго дружити.

– Дај Боже, драги Адаме, али не заборави колико сам ја стар и престар. Али ако ме Бог позове себи, ја ћу и са тог другог света мислити на тебе, замолићу Бога да у школи будеш најбољи ђак и да у свему имаш среће и успеха... – са осмехом рече старац, жарко је желео да се те његове жеље за дечаков успех остваре.

– Важи, дека Едо, али молим те да се сад вратимо на то како је текао твој живот уз Наталију.

Старац направи малу гримасу, по којој се видело да му баш није лако да се врати на ту тему, али знао је да мора

да прича и о томе, иако се то са Наталијом није добро завршило.

– Дакле, Адаме драги, у почетку је ишло како ваља. Био сам подршка Наталији у свему, према њеној жељи, и полако се развијала љубав међу нама. Био сам спреман да останем ту са њом... Наравно да сам често мислио на своју љубав и на ћеркицу у својој домовини. И у молитвама сам им желео све најбоље. Али мислио сам да је сад ипак најбоље да останем ту...

– Шта се онда десило, дека Едо, да ипак ниси остао, него си по брдима кренуо на дуг исцрпљујући ход овамо?

– Не могу се сада тачно сетити које године после рата, Наталија је добила писмо од своје тетке из једног града, из Украјинске Совјетске Републике, у којем је моли да дође да јој помогне. Звала ју је утолико пре, што је још раније из писма које је добила од Наташе сазнала да она има подршку од човека који је код ње научио да брине о стоци. Тетка је остала сама, била је у годинама и слаба, и писала је да сад њене две козе нема ко да изведе на пашњак... И тако смо се ми упутили у тај град, односно у заселак на чијој периферији је живела та жена...

– И како си се тамо снашао, дека Едо? – знатижељно упита дечак.

– Сасвим добро, драги мој Адаме, одлично сам се уклопио и у ту нову заједницу уз Наталију, и време је пролазило без проблема... Ни не знам тачно колико година је ту прошло, али сећам се да је Наталија једнога дана спремила малу тарту за мој седамдесети рођендан, а недуго затим, јер су године брзо и неприметно пролазиле, и за осамдесети.

– Па шта те је онда натерало, дека Едо, да то напустиш и упутиш се на напоран пут, сам-самцит, на пут неизвесно-сти, не знајући да ли ћеш стићи куда си кренуо?

– Е, па, драги мој Адаме, једнога дана Наталија, која је једном седмично редовно одлазила у Житомир у куповину потрештина за кућу којих није било у нашем малом селу, вратила се усплахирана, јер је чула да је сада и ту почео прогон Јевреја. А за мене су сви суседи ту знали да сам Јеврејин. Зато смо уместо да после напорног дана одемо на починак, до поноћи разматрали шта да чинимо...

– Дека Едо, ево кад си поменуо име тог насеља, одмах сам пронашао малу мапу на којој се виде и околна места близу тог Житомира. Види!

Дечак окрену екран свог мобилног телефона према старцу.

Старца погледа.

– Да, да, то је тај крај одакле сам пошао ка домовини. Али ево да наставим причу, ако те не замарам тиме.

– Какво замарање, дека Едо, много је занимљиво и по-чно све што ти причаш, молим те настави!

– Па, ето, Наталија и ја смо дошли до закључка да је најбоље да се ја повучем и сакријем у брдовитом пределу, и да пођем према западу па да што пре изађем из Украјине... Наташа ми је припремила руксак са две векне хлеба, конзервама меса и рибе, шта се већ нашло у кући. Неколико кутија шибица, за случај да ми нестане хране из руксака, да могу да направим мало ватре на којој бих испекао пужа, жабу, или већ било шта што уловим рукама на брду којим ћу се кретати. Хтела је да ми да и мали компас, али сам јој рекао да то није потребно, јер ћу по изласку и заласку сунца видети како да се крећем – никако према истоку, већ само према западу, према својој домовини Југославији у којој више није било прогона Јевреја... Пошто је већ почела јесен, обукао сам топлију одећу и то у неколико слојева, и понео још само једну мању торбу са додацима одеће за зиму. Јер зима је ускоро стизала... Тако сам још исте ноћи, негде око један сат иза поноћи, изашао из куће и упутио се брдовитим путем којим сам ево после дугог и мукотрпног ходања стигао до тебе, Адаме, и то, богами, већ на ивици снаге... Јер колико год да ме је жарка жеља за кућом ево до сада одржала у животу, свестан сам да ће ме снага ускоро потпуно издати и да ћу отићи са овог света, ту, на овом брду... А још кад си ми казао да је сада 2022. година, да ја сада имам 112 година! Прво ти нисам веровао, па сам онда и сам неколико пута избројао колико има година од 1910. до ове... Па да ли је то уопште могуће, да неко живи тако дуго?!

– Дека Едо, ма и ја сам се зачудио кад си ми рекао да сте ти и Јелисавета, то јест Ержебет, рођени исте, 1910. године. Па сам онда преко свог нотеса – телефона пронашао да је

нека Жан Калменти из Француске живела и дуже – 122 године! Та Францускиња је живела од 1875. до 1997. Ево, да ти покажем и њену слику, снимљену са албумом слика када је напунила 120 година. Са свих њених слика, које сам такође погледао – али нема потребе да ти све те слике показујем, па сам одабрао само једну – са свих њених слика види се да је била веселе природе, увек са осмехом на лицу...

Дечак окрену екран свог телефона према старцу.

Старац протрља очи да боље види, па узвикну са осмехом:

– Охо, па она има баш велики јеврејски нос! Али шалу на страну, види се по њеном осмеху да је веселе нарави, а вероватно ју је та њена весела природа управо и очувала да доживи толике године. Али ја баш нисам имао много веселих дана после своје 32. године, кад сам депортован у логор, па на минска поља да вадим мине... Јесам се одморио у заједници са Наталијом, мада није било баш много радости, послови су били на првом месту, и то без весеља...

Дечак окрену екран свог телефона према старцу, а он са неверицом гледа, уздише, а сузе му клизе низ лице.

– Ох, како је то било срећно време! А сада кад видим ову фотографију, чини ми се да то и није било тако давно... – ту заплака и једва изговори: – Како бих волео да поново прођем тим улицама и да макар у мислима држим Јелисавету уз себе – каже слабашним гласом.

Старчева ћерка осети да, иако је њеном оцу ова слика изазвала сузе, ипак мора да пошаље и ону другу, јер је претходно рекла да има две такве.

– Драги оче, имам још једну лепу слику на којој си ти са мојом мајком у граду у којем сте били срећни. Али немој да плачеш, онда мени буде криво што те подсећам на нешто што је давно било и због чега плачеш. Напротив, треба да будеш срећан што имаш тако лепе успомене.

Дечак поново окрену телефон према старцу, а он гледа, врти главом и брише сузе, уздржавајући се од гласног плача...

– Драги оче, хајде да наставим са описом послератних догађаја, а који су везани за тебе. Најпре да ти испричам за зграду коју си довршавао 1941. Ја сад живим у тој згради са својом ћерком и, иако у Београду има зграда са становима са већом квадратуром и можда комфорнијих, ја волим ову зграду баш зато што си је ти саградио. И да знаш, није више

Арна Каран
ИЗ ПАКЛА У РАЈ

За Издавача
Слободан Петровић

Уредник
Јелена Танасковић

Лектори– коректори
Иванка Андрејевић
Добрила Живанов

Дизајнер
Милош Мајсторовић

Штампа
Скенер студио Лазић

Издавач
4СЕ д.о.о.
Светог Саве 32, Београд
www.4se.rs
www.4sebooks.com

Тираж: 200
ISBN 978– 86– 81032– 35– 0

©4СЕ д. о. о. 2023

Сва права задржана. Ниједан део ове публикације не може се копирати или репродуковати на било који начин без претходне писмене дозволе издавача.